

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АНАЛІЗ

УДК 657.411.3

Акімова Н.С., к.е.н., професор,
Безпалова О.О., аспірант,

Харківський державний університет харчування та торгівлі

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ЗМІН СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА*Наведено можливі шляхи збільшення та зменшення статутного капіталу акціонерного товариства, проаналізовано їх вплив. Розглянуто діючу методику відображення їх в обліку*

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки в Україні зумовлює появу різних форм власності, найпоширенішою з яких є акціонерне товариство.

Ключовим показником фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства є власний капітал, основною складовою якого виступає статутний капітал.

Відомо, що розмір статутного капіталу, попри інші свої функції гарантує інтереси його кредиторів, тому будь-які його зміни можуть привести як до підвищення ліквідності та платоспроможності підприємства, у разі збільшення статутного капіталу, так і до його ліквідації, у разі зменшення його розміру за межі визначені законодавством.

Стан вивчення проблеми. Проблема стану статутного капіталу та методологія його обліку досить широко обговорюється науковцями і практиками, що свідчить про його вагомий роль у функціонуванні підприємства. Вивчення руху статутного капіталу дозволить глибше ознайомитися з його сутністю та призначенням як основної складової обліку.

Крім цього, досконале вивчення нормативно-правової бази дозволить виявити недоліки чинного законодавства.

Мета дослідження. Мета цієї роботи – на основі вивчення літературних джерел дослідити шляхи збільшення та зменшення статутного капіталу акціонерного товариства, розглянути діючу методику обліку та запропонувати альтернативну їй, згідно з чинним законодавством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриттю сутності та руху статутного (акціонерного) капіталу присвячено достатньо робіт як вітчизняних так і зарубіжних вчених, а саме: Ф.Ф. Бутинець, М.В. Кужельний, В.Г. Мельник, А.М. Поддєрьогін, М.С. Пушкар, Н.М. Грабова.

Проте, у зазначених джерелах більше приділялось уваги статутному капіталу як елементу власного капіталу, а не його руху, що зумовило актуальність даної теми дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. В процесі функціонування акціонерне товариство, за рішенням загальних зборів учасників (акціонерів), має право збільшувати або зменшувати свій статутний капітал у порядку, передбаченому законодавством України.

Всі зміни статутного капіталу передбачають їх внесення до реєстраційних документів, порядок реєстрації яких регламентовано Законом № 755 (ст. 29) [5].

Так, при ефективному функціонуванні акціонерне товариство має право збільшити статутний капітал, дотримуючись головної вимоги – повного формування раніше оголошеної його величини.

Порядок збільшення розміру статутного капіталу регламентовано Законом України "Про акціонерні товариства", Законом України "Про господарські товариства" та "Положенням про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного фонду акціонерного товариства", здійснюється за рішенням учасників затверджується протоколом [3, 4, 6].

Джерелами збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства можуть бути:

- додаткові внески учасників (акціонерів);
- реінвестиція дивідендів, нарахованих учасникам;
- резервний капітал;
- спрямування прибутку до статутного капіталу товариства.

Щодо останнього, то відповідно до законодавства, збільшення здійснюється пропорційно до частки кожного з

акціонерів у статутному капіталі без розподілу цього прибутку між акціонерами у вигляді дивідендів.

Також збільшення статутного капіталу може відбутися в зв'язку з індексацією основних засобів (обумовлений суто економічними причинами – інфляцією; нині цей спосіб практично не застосовується), внаслідок реорганізації.

Крім того, в світовій практиці, статутний капітал може збільшуватися також за рахунок конвертації (обміну) інших цінних паперів на акції власної емісії, за рахунок власних коштів підприємств, які на теренах України не отримали застосування, оскільки не мають належних пояснень та регулювання на законодавчому рівні.

Шляхами збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства є:

1) збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості (випуск нових акцій);

2) підвищення номінальної вартості акцій;

При цьому, заборонено:

– поєднувати між собою джерела, а також шляхи збільшення розміру статутного капіталу;

– приймати рішення про збільшення статутного капіталу до реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій;

– приймати рішення про збільшення статутного капіталу, якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів товариства виявиться меншою ніж статутний капітал;

– збільшувати статутний капітал у разі наявності викуплених товариством акцій або для покриття збитків.

В бухгалтерському обліку збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків акціонерів шляхом додаткової емісії відображається аналогічно операціям з первинної емісії акцій, причому тільки після реєстрації змін, на підставі оригіналу статуту товариства в новій редакції.

Практика засвідчує, що додаткова емісія, від дати розміщення додаткових акцій до реєстрації збільшення статутного капіталу, триває певний період, впродовж якого акціонери вносять грошові кошти чи майно на оплату цих акцій, що відображається на рахунку 46 "Неоплачений капітал". Проте, як відомо, на цьому рахунку обліковується заборгованість акціонерів з оплати формування статутного капіталу. Тому, ми погоджуємося з думкою багатьох вчених-економістів, які пропонують збільшення статутного капіталу, до реєстрації змін в установчих документах, обліковувати на рахунку 67 "Розрахунки з учасниками" субрахунок 672 "Розрахунки з учасниками за акції додаткової емісії" і використовувати його замість рахунку 46 та обліковувати розрахунки за іншими виплатами на рахунку 673 "Розрахунки за іншими виплатами".

Відповідно до запропонованих змін, на рахунках бухгалтерського обліку збільшення статутного капіталу за рахунок додаткової емісії буде відображатися наступними записами:

Дт 10,12,14,22,28,30,31 Кт 672 – внески за акції додаткової емісії;

Дт 46 Кт 40 – внесення змін до статутного капіталу після держреєстрації;

Дт 672 Кт 46 – погашення заборгованості акціонерами.

Витрати на оплату послуг сторонніх організацій щодо операцій, пов'язаних із збільшенням капіталу (послуги

депозитарію, реєстратора або андерайтера) шляхом додаткової емісії, в обліку відобразиться “зменшенням додаткового вкладеного капіталу (дебетом рахунку 42 “Додатковий капітал”), а за його відсутності – зменшенням нерозподіленого прибутку (збільшенням непокритого збитку)” (дебетом рахунку 44 “Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)”) [8].

Однак слід зазначити, що існує певна неузгодженість законодавства, а саме залишається незрозумілим на якому саме субрахунку рахунку 42 “Додатковий капітал”, буде відображено “додатково вкладений капітал” та за рахунок чого він може бути сформований.

Збільшення статутного капіталу за рахунок реінвестиції дивідендів, передбачає, безперечно, нарахування дивідендів та спрямування їх на поповнення статутного капіталу, що в бухгалтерському обліку відображається записами:

Дт 443 Кт 671 – нарахування дивідендів;

Дт 441 Кт 443 – використання прибутку для нарахування дивідендів;

Дт 671 Кт 40 – збільшення статутного капіталу за рахунок нарахованих дивідендів.

Щодо збільшення статутного капіталу за рахунок власних коштів (резервного капіталу, реінвестиції прибутку), то для товариства не потрібно залучати зовнішні джерела, оскільки власні джерела наявні на будь-якому підприємстві, а лише перенести певні суми з одного рахунку на інший, змінюючи тільки пасив балансу, а саме пропорції капіталу. Це робить такий спосіб простим і зручним для бухгалтера та ідеальним шляхом для збільшення статутного капіталу підприємства. Ці операції будуть відображені в обліку наступним чином:

Дт 441 Кт443 та Дт 443 Кт 40 – у разі збільшення статутного капіталу за рахунок реінвестиції прибутку;

Дт 43 Кт 40 – у разі поповнення статутного капіталу за рахунок резервного капіталу.

Рішення про зменшення статутного капіталу акціонерного товариства приймається аналогічно рішенню про його збільшення.

При цьому шляхами зменшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства є:

1) зменшення номінальної вартості акцій (деномінації);

2) зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості шляхом викупу їх частини товариством з метою подальшого анулювання, або анулювання раніше викуплених товариством акцій, які не були реалізовані, або анульовані протягом одного року з дати придбання.

Ще одним шляхом зменшення статутного капіталу може бути процес реорганізації й створення нових акціонерних товариств.

При цьому, не допускається:

– об'єднання шляхів зменшення розміру статутного капіталу;

– прийняття рішення про зменшення статутного капіталу до реєстрації всіх попередніх випусків акцій, до реєстрації звітів про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію.

На відміну від процедури збільшення, зменшення номінальної вартості всіх акцій є єдино можливим у межах обов'язкового доведення його до розміру сумарної вартості чистих активів, передбаченого п. 3 ст. 155 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 14 Закону України “Про акціонерні товариства”, що по суті, є не чим іншим як зменшення майна товариства, яке відбувається тільки шляхом зменшення номінальної вартості акцій [2, 3].

У разі зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості, шляхом викупу акцій у їх власників з метою анулювання, акціонерам можуть бути відшкодовані збитки, пов'язані зі змінами статутного капіталу [4]. Проте, на наш погляд, ця норма є недоречною, оскільки, сам факт зменшення статутного капіталу не тягне за собою будь-яких збитків у акціонерів. Навіть зменшення номіналу акції зі спрямуванням “різниці” на покриття збитків товариства не призводить до

збитків самого акціонера, оскільки чисті активи, що припадають на кожну акцію, не змінюються. Більш того, таке зменшення статутного капіталу призводить до зменшення збитків акціонерного товариства, а отже, підвищує його інвестиційну привабливість, тим самим збільшуючи ринкову вартість акцій.

Таким чином, вважаємо недоречним відшкодовувати акціонеру збитки товариства, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 152 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. Закону України “Про акціонерні товариства”, акціонер сам несе ризик таких збитків [2, 3].

Обліковують викуплені акції за ціною їх придбання на рахунок 45 “Вилучений капітал” субрахунок 451 “Вилучені акції”, де за дебетом відображається фактична собівартість викуплених акцій, за кредитом – вартість анульованих або перепроданих акцій.

В контексті викладеного необхідно визначитися з поняттям терміну “фактична собівартість” по відношенню до акцій власної емісії, адже у нормативно-правових актах воно відсутнє.

Звертаючись до вітчизняної облікової практики та до міжнародного досвіду [10, с. 1230], можна зробити висновок, що під фактичною собівартістю акцій можна розуміти їх справедливу вартість, але за умови, що вони виступають об'єктом купівлі-продажу між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Окрім обліку акцій за фактичною собівартістю (“метод вартості”), міжнародна практика для обліку акцій власної емісії, викуплених товариством у акціонерів, передбачає облік акцій за номінальною вартістю (“метод номінальної вартості”). За умови використання цього методу облік акцій ведеться за рахунком 45 “Вилучений капітал”, а різниці, що утворюються під час викупу акцій визнаються емісійним доходом (викуп акцій за ціною нижчої за номінал) або емісійними витратами (викуп акцій за ціною вищою за номінал) і обліковуються на субрахунок 421 “Емісійний дохід”.

Якщо емісійного доходу недостатньо для покриття перевищення ціни викупу над ціною продажу (тобто, емісійні витрати перевищують емісійні доходи), необхідно використовувати прибуток звітного періоду, а саме рахунок 443 “Прибуток, використаний в звітному періоді”.

Спираючись на викладене, можна дійти висновку, що метод за номінальною вартістю є більш інформативним, тому доцільно внести відповідні зміни до чинного законодавства, що дасть змогу акціонерному товариству обирати один з двох зазначених методів обліку акцій на власний розсуд. При цьому основним критерієм вибору методу обліку акцій буде суттєвість згаданих вище різниць для конкретного товариства.

Отже, зменшення статутного капіталу шляхом зменшення номінальної вартості акцій (деномінація існуючих акцій в акції меншої номінальної вартості) передбачає:

– викуп акцій у акціонерів (Дт 451 Кт 673);

– оплата викуплених у власників акцій (Дт 673 Кт 30, 31);

– зменшення статутного капіталу за рахунок вилучених акцій (Дт 40 Кт 451).

Зменшення статутного капіталу за рахунок зменшення кількості акцій передбачає:

– викуп акцій (Дт 451 Кт 30,31);

– анулювання викуплених акцій за номінальною вартістю (Дт 40 Кт 451);

– виникнення емісійного доходу, у разі перевищення ціни викупу на номіналом (Дт 421 Кт 451).

Проте, крім прибутку від таких операцій, може виникнути і збиток, який відображається також на субрахунок 421 “Емісійний дохід”, безпосередньо зменшуючи його.

Якщо сума такого збитку перевищує суму емісійного доходу, то різниця відноситься на зменшення нерозподіленого прибутку (субрахунок 443 “Прибуток використаний у звітному періоді”), а за відсутності його на збільшення непокритого збитку (субрахунок 442 “Непокриті збитки”), що відобразиться в обліку наступною кореспонденцією: Дт 44 Кт 421.

Варто зазначити, що наведена методика використовується у міжнародних стандартах.

Витрати на оплату послуг сторонніх організацій, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу відображається аналогічно, витратам у разі його збільшення.

Необхідно зазначити, що збільшення або зменшення номінальної вартості акцій не завжди призведе до змін величини статутного капіталу. Це впливає з Положення про порядок реєстрації випуску акцій акціонерного товариства при зміні номінальної вартості та кількості акцій без зміни розміру статутного фонду затвердженого рішенням Державної комісії по цінним паперам і фондовому ринку 14.09.2000 р. [7].

Операція по зменшенню номіналу акцій, яка здійснюється акціонерним товариством – емітентом цих акцій, без зміни статутного капіталу називається дробленням (спліт). При цьому кожна з акцій яка є в наявності ділиться на декілька частин з відповідно меншими номіналами.

Дроблення нереалізованих акцій на велику кількість акцій здійснюється з дотриманням існуючої пропорції розподілення акцій між акціонерами.

Обернена операція, при якій збільшується номінал акцій шляхом трансформації певної кількості акцій в одну сторону без зміни суми статутного капіталу, називається консолідацією (обернений спліт).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що акціонерні товариства хоча і займають одне з провідних місць в економіці України, правове регулювання формування і руху статутного капіталу містить чимало недоліків. Так, законодавством не регламентуються терміни доведення розміру сумарної вартості чистих активів до розміру статутного капіталу, не доведена необхідність одночасного погашення збитків перед акціонерами (виплати компенсації), пов'язаним із таким зменшенням та ін., що на нашу думку потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України [Електроний ресурс] : затв. ВРУ 16.01.2003 р. № 436-IV: [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України [Електроний ресурс] : затв. ВРУ 16.01.2003 р. № 436-IV: [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про акціонерні товариства. Закон України від 17.09.08. № 514-VI // Офіційний вісник України. – № 81. – с. 7-49.
4. Про господарські товариства [Електроний ресурс]: Закон України затв. ВРУ 19.09.91 р. № 1576-XII: [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про державну

реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців [Електроний ресурс]: Закон України затв. ВРУ 15.05.2003 р. № 755-IV : [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства [Електроний ресурс]: Положення затв. Рішенням ДКЦПФР 22.02.2007 р. № 387. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про порядок реєстрації випуску акцій акціонерного товариства при зміні номінальної вартості та кількості акцій без зміни статутного фонду [Електроний ресурс] : Положення затв. Рішенням ДКЦПФР 14.09.2000 р. № 125. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Фінансові інструменти [Електроний ресурс] : ПС(Б)О 13 затв. Наказом Мінфіну 30.11.2001 р. № 559 : [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. *Корягін М.В., Воськало Н.М.* Облік зменшення статутного капіталу товариств // Вісник нац. ун-ту "Львівська політехніка" / М.В. Корягін, Н. М. Воськало. – 2007. – № 577. – С. 185-189.
10. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 // Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.
11. Онищенко Т. Собственный капитал предприятия: формирование и использование по П(С)БУ. – Х. : Фактор, 2000. – 40 с.
12. *Прокопенко В.* Перша та додаткова емісія акцій : основні вимоги, податковий і бухгалтерський облік // Все про бухгалтерський облік / В. Прокопенко. – 2009. – № 38. – С. 25-32.
13. *Разборська О.О.* Облік і аудит формування та руху статутного капіталу відкритих акціонерних товариств. автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 /; Київ. нац. торг.-екон. Ун-т. – К., 2004. – 23 с.
14. *Шевчук Н.* Капітал підприємства: формування та ефективність функціонування // Ринок цінних паперів України / Н. Шевчук. – 2004. – № 5-6. – С. 39-44.

АКИМОВА Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Харківського державного університету харчування та торгівлі

Наукові інтереси:

– проблеми обліку і контролю капіталу в товариствах різної форми власності

БЕЗПАЛОВА Олена Олександрівна – аспірант Харківського державного університету харчування та торгівлі

Наукові інтереси:

– проблемні питання обліку і контролю в акціонерних товариствах